

Тетяна Лісова

докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3747-1733>
Researcher ID: AAR-7029-2020
Scopus ID: 57357705200
t.v.lisova@nlu.edu.ua

Людмила Лейба

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1669-3409>
l.v.leyba@nlu.edu.ua

УДК 349.41

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВНИЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Анотація. Серед секторів економіки саме сільське господарство залишається найбільш вразливим до кліматичних змін, головними негативними наслідками яких насамперед є: перегрівання ґрунтів, що призводить до їх деградації, через збільшення кількості засух; зниження врожайності через зміни характеру та кількості опадів, зміни ареалів сільськогосподарських культур тощо. Загалом, зміни клімату залишаються однією із потужних загроз для сталого розвитку аграрного сектору, забезпечення продовольчої безпеки. Певною мірою кліматичні зміни викликані сільськогосподарським виробництвом, що потребує від виробників сільськогосподарської продукції пошуку певних технологій, застосування агроекологічних практик, спрямованих на його адаптацію до кліматичних змін та запобігання посиленню їх негативних наслідків. Сучасний близький до критичного стан земель також є однією з причин змін клімату через деградаційні процеси, що підкреслює важливість запобігання деградації ґрунтів, упровадження заходів з їх відновлення, низьковуглецевих ґрунтозахисних заходів.

Метою статті є аналіз правового забезпечення адаптації ведення сільського господарства, використання та охорони земель у аграрному секторі до кліматичних змін.

В умовах кліматичних змін зростає роль кризового моніторингу земель і ґрунтів, що потребує створення постійної системи моніторингу, заснованої на широкій системі індикаторів.

Проблема адаптації аграрного сектору економіки до кліматичних змін є багатоаспектною та може бути вирішеною лише шляхом ужиття комплексу невідкладних заходів, головне місце в якому належить запровадженню ефективного нормативно-правового забезпечення у зазначеній царині.

© Тетяна Лісова, Людмила Лейба, 2025

Сьогодні можна вести мову про необхідність упровадження кліматично орієнтованого сільського господарства та кліматично орієнтованого землеробства, що потребує удосконалення земельного законодавства.

Ключові слова: кліматичні зміни; аграрний сектор; кліматично орієнтоване сільське господарство; землі; ґрунти; відновлення; моніторинг земель і ґрунтів.

Кліматичні зміни, наслідки яких набули глобального характеру та безпрецедентних масштабів, є одним із основних викликів сучасності, що потребує вжиття комплексу дієвих невідкладних заходів законодавчого, наукового, технологічного, фінансового забезпечення з використанням найкращого міжнародного досвіду у цій царині. Незважаючи на посилення уваги до питання зміни клімату з боку міжнародного співтовариства, прийняття низки важливих програмних документів, нормативно-правових актів у царині державної кліматичної політики, проблема адаптації до кліматичних змін усіх сфер державної політики залишається невирішеною.

Вирішення проблеми правового регулювання адаптації до кліматичних змін різних секторів економіки перебуває у полі зору таких вітчизняних науковців, як І. Ігнатенко, Н. Ільків, В. Курило, Л. Лейба, В. Носік та ін.

Правове забезпечення протидії кліматичним змінам здійснюється як на міжнародному, так і на національному рівнях. Як слушно зазначає В. Носік, у глобальному всесвітньому вимірі кліматичні зміни викликані антропогенними чинниками, зобов'язують міжнародну інтелектуальну спільноту формувати нові наукові погляди й підходи в дослідженнях результатів впливу таких змін на економіку, екологію, державу, право, соціум, суспільну свідомість народів усіх держав світу. Тільки завдяки цьому можна буде спрогнозувати можливі негативні ризики для людини і природи, а також виробити суспільно-економічні, державно-правові моделі забезпечення сталого розвитку на національному й міжнародному рівнях і запобігти загибелі людської цивілізації на планеті¹.

Питання зміни клімату постало на порядку денному міжнародної політики у 1960–1970-х рр., адже на міжнародному рівні було визнано значний вплив зміни клімату не лише на погодні умови, а й на виникнення суміжного спектра глобальних проблем (як-от: негативний вплив на сільське господарство та харчову безпеку, порушення здатності екосистем адаптуватися до підвищеної температури, вплив на здоров'я людини)².

Починаючи з 1990-х років минулого століття, Україна взяла на себе низку зобов'язань, спрямованих на вжиття необхідних заходів боротьби зі зміною клімату та деградацією земель, зменшенням викидів вуглекислого газу, що є

¹ В Носік, 'Проблеми правового забезпечення реалізації цілей сталого розвитку у сфері збереження, відновлення та раціонального використання екосистем в Україні', *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природодресурсних відносин в умовах глобалізації: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ – Яремче, 20–22 вересня 2019 р.)* (Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника 2019) 23, 24.

² В Курило, В Мачуський, 'Історико-правові аспекти становлення кліматичного законодавства в Україні' [2021] 5 Юридичний науковий електронний журнал 161.

основною причиною глобального потепління. Зокрема, Законом України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР була ратифікована Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р.³ З ухваленням 4 липня 2002 р. Закону України “Про приєднання України до Конвенції Організації Об’єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці”⁴ Україна стала повноправною стороною Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням. 4 лютого 2004 р. Україною було ратифіковано Кіотський протокол⁵, прийнятий у грудні 1997 р., що є міжнародною угодою до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, основною метою якого є боротьба з глобальним потеплінням шляхом скорочення викидів парникових газів. Незважаючи на низку змін і доповнень, зміни встановлених квот на викиди, досягнення деяких позитивних результатів (насамперед шляхом скорочення викидів країнами Західної Європи), щорічна кількість викидів діоксиду вуглецю в атмосферу продовжує зростати.

Паризькою угодою, підписаною 12 грудня 2015 р. (ратифікованою Україною 14 липня 2016 р.)⁶, негативні зміни клімату було визнано спільною проблемою людства. Угода, посилюючи реалізацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р., спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку. Так, метою Паризької угоди є зупинення стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2°C понад доіндустріальні рівні й докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5°C понад доіндустріальні рівні. У разі ж неможливості зміни клімату кліматичною угодою передбачено підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків, викликаних зміною клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства. Водночас Паризькою угодою не передбачено чіткого механізму стимулювання країн брати зобов’язання та вживати заходів щодо зменшення викидів, а всі обов’язки зведено до самостійно визначених добровільних внесків та їх наступному законодавчому закріпленні⁷.

Вагомим кроком на шляху правового забезпечення адаптації до кліматичних змін доцільно вважати Закон України “Про основні засади держав-

³ Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Закон України від 29.10.1996 № 435/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

⁴ Про приєднання України до Конвенції Організації Об’єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці: Закон України від 04.07.2002 № 61-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-15#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

⁵ Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об’єднаних Націй про зміну клімату: Закон України від 04.02.2004 № 1430-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

⁶ Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2>> (дата звернення 08.06.2025).

⁷ Т. Лагойда, ‘Міжнародно-правове регулювання протидії зміні клімату’ [2024] 10 Юридичний науковий електронний журнал 224.

ної кліматичної політики” від 8 жовтня 2024 р. № 3991-IX, нормами якого визначено правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку країни, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом’якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов’язань України у сфері зміни клімату тощо⁸.

Цим нормативно-правовим актом запроваджено ряд новел у зазначеній царині. Насамперед ідеться про утворення нового незалежного дорадчого науково-експертного органу – Науково-експертної ради з питань клімату та збереження озонового шару; затвердження Довгострокової стратегії низьковуглецевого розвитку України; здійснення моніторингу та оцінки реалізації державної кліматичної політики.

Слід підкреслити, що важлива роль у забезпеченні досягнення цілей державної кліматичної політики належить її плануванню на регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, ідеться про розробку регіональних планів зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів і збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами, а також регіональних і місцевих стратегій адаптації до зміни клімату. У наукових працях наголошено на зміні фокусу планування в умовах зміни клімату та визначенні можливих варіантів такої зміни на різних проміжках часу. Так, ключову роль у досягненні глобальної вуглецевої нейтральності відіграє просторове планування, що є критично важливим інструментом адаптації до кліматичних змін, адже воно передбачає координацію землекористування, просторових конфігурацій, розподілу ресурсів, координацію економічної та соціальної динаміки⁹.

Особливого значення планування набуває в умовах ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків збройної агресії російської федерації проти України. На жаль, збройна агресія країни-ворога спричиняє додаткові викиди парникових газів і перешкоджає належному здійсненню державної кліматичної політики, а отже, лише посилює негативний вплив кліматичних змін. Підкреслимо, що при складанні програм комплексного відновлення на державному та місцевому рівнях обов’язково мають бути враховані цілі державної кліматичної політики. Саме в цих програмах мають визначатися конкретні заходи щодо пом’якшення зміни клімату, адаптації до неї, а також комплекс заходів щодо застосування низьковуглецевих технологій.

У кліматичній сфері, як наголошує Н. Ільків, державна політика та законодавство повинні передбачати єдиний налагоджений механізм політи-

⁸ Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

⁹ І Гнатенко, Л Лейба, ‘Правове регулювання просторового планування в контексті кліматичних змін’ [2025] 2 Аналітично-порівняльне правознавство 452.

ко-правових інструментів регулювання¹⁰. Підкреслимо, що значний вплив на стан окремих природних ресурсів і довкілля загалом спричиняє ведення сільського господарства. Зокрема, сільське господарство є джерелом викидів парникових газів (вуглекислого газу, оксиду азоту, метану), а отже, однією з причин кліматичних змін.

Забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва залежить від стану ґрунтів. Сучасний стан земель, як визнано на законодавчому рівні, є кризовим і навіть близьким до критичного. Фахівцями-ґрунтознавцями за результатами проведених досліджень наголошено на неякісних фізичних властивостях на значних площах орних ґрунтів. Зокрема, йдеться про ризик брилоутворення (3,8 млн га), розпилення (14,1 млн га), перещільнення (17,3 млн га), нестачу продуктивної вологи (21,3 млн га), погіршення їх структури (14,1 млн га), результатом чого є зміна клімату, погіршення адаптації сільськогосподарських рослин до посушливих умов і якості сільськогосподарської продукції¹¹.

Високий ступінь деградації земель впливає на посилення процесів кліматичних змін. Ідеться про наслідки нераціонального використання ґрунтів, зокрема, надмірної розораності територій, використання недосконалих технологій у сільському господарстві, що призводить до викидів у атмосферу вуглецю, який є однією із причин глобального потепління і зміни клімату. Підтвердженням висловленого є встановлений з початком стрімкого промислового розвитку всесвітній обсяг вуглецю на рівні 136 гігатонн, що було спричинено виділенням органічних сполук вуглецю із ґрунтів.

Крім Закону України “Про основні засади державної кліматичної політики”, в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів у сфері запобігання негативного впливу кліматичних змін. Серед них насамперед доцільно виокремити Стратегію екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 р., схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р.¹²

Реалізація Стратегії має сприяти адаптації до наслідків зміни клімату в Україні до 2030 р. та підвищити рівень екологічної безпеки загалом. Водночас варто звернути увагу, що строк дії Операційного плану реалізації вказаної Стратегії спливає ще у 2024 р.

З метою вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення функціонування сталого розвитку держави і створення передумов для поступового переходу до низьковуглецевого розвитку країни розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р.

¹⁰ Н Ільків, ‘Діджиталізація правового механізму запобігання зміні клімату’ [2024] 4 Аналітично-порівняльне правознавство 270.

¹¹ Наукове забезпечення управління ґрунтовими ресурсами в контексті євроінтеграційних процесів: наук. доп. (А Зарішняк та ін, Смуґаста типографія 2016) 19.

¹² Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

№ 483-р було схвалено Стратегію формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 р. і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 рр.¹³ Основними напрямками розв’язання порушеної проблеми цим важливим нормативно-правовим актом визначено: а) зменшення щорічних обсягів викидів парникових газів і збільшення щорічних обсягів їх поглинання, зокрема, шляхом здійснення відповідних заходів у сфері лісового господарства та землекористування; б) збільшення площ сільськогосподарських угідь з органічним статусом і вуглецевим землеробством; в) забезпечення реалізації національних ініціатив у сфері зміни клімату в ході міжнародних процесів і заходів та ін.

Законом України “Про основні засади державної кліматичної політики” з метою забезпечення досягнення довгострокових цілей державної кліматичної політики передбачено розробку Довгострокової стратегії низьковуглецевого розвитку України, що має бути затверджена Кабінетом Міністрів України.

Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р., розроблена на виконання міжнародних зобов’язань України та подана до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, зосереджує увагу на необхідності інтеграції аграрного сектору України в національні кліматичні ініціативи та визначає заходи стимулювання регенеративного землеробства для секвестрації вуглецю у ґрунті¹⁴. Так, серед заходів скорочення викидів парникових газів у секторі землекористування Стратегією передбачено зменшення частки ріллі у структурі землекористування; боротьбу з деградацією сільськогосподарських земель та опустелюванням, зокрема шляхом проведення консервації малопродуктивних і деградованих земель; стимулювання впровадження інноваційних агротехнологій, безплужної культивування та ротації культур; зменшення механічного впливу на ґрунт; підтримка заходів, спрямованих на перетворення малопродуктивних сільськогосподарських земель на ділянки з постійним рослинним покривом та ін.

Сьогодні наявний обопільний зв’язок між кліматичними змінами та станом земель, розвитком сільськогосподарського виробництва. Зокрема, через швидкі темпи зміни клімату, що супроводжуються підвищенням середньорічних температур, повторюваністю й інтенсивністю екстремальних погодних явищ, особливо посух, останнім часом в Україні відбувається загострення проблем деградації земель та опустелювання.

Глобальне потепління вже призвело до зміщення кліматичних зон, що негативно відбилося на забезпеченні продовольчої безпеки через втрати

¹³ Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2024 № 483-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-%D1%80#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

¹⁴ Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р. (2018) <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/LEDS_ua_last.pdf> (дата звернення: 12.06.2025).

врожаю внаслідок збільшення випадків повеней, зміни режимів дозрівання сільськогосподарських культур, негативні зміни фізичних властивостей ґрунтів, опустелювання, погіршення вологозабезпечення ґрунтів і рослин, зниження обсягів органічного вуглецю і гумусу у ґрунтах, підвищення вразливості культур перед шкідниками.

Крім зсуву зон, одним із негативних наслідків впливу змін клімату на ґрунтовий покрив є аридизація, що підсилює несприятливий вплив дефіциту зволоження, негативно впливає на властивості й режими ґрунтів, викликає погіршення активності ґрунтоутворного процесу, погіршення вологообміну та загалом призводить до зниження стійкості ґрунту як центральної ланки біосфери¹⁵.

Глобальні кліматичні зміни, викликаючи зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, спонукають до посилення уваги світової спільноти до проблеми забезпечення продовольчої безпеки та потребують нових підходів до адаптації сільського господарства до нових умов функціонування. При цьому зміни клімату потребують удосконалення технологій вирощування сільськогосподарських культур, зокрема планування сівозмін, удосконалення режимів зрошення й способів поливу, оптимізації систем удобрення й захисту рослин тощо. Отже, особливо актуальним є питання переходу до ведення кліматично орієнтованого сільського господарства¹⁶.

Незважаючи на відсутність законодавчого визначення, наведена вище конструкція вживається у розпорядженні Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках”¹⁷ від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. Завданням з реалізації кліматично орієнтованого сільського господарства, як стратегічної мети, є насамперед підтримка і розвиток органічного виробництва, використання біотехнологій, збереження та примноження біорізноманіття, застосування вдосконалених технологій внесення добрив, розвиток відновлюваних джерел енергії, підтримка та стимулювання розвитку зрошення, використання малопродуктивних і деградованих земель для вирощування багаторічних біоенергетичних культур, що запобігатиме їх подальшій деградації. Виходячи з наведеного, кліматично орієнтоване сільське господарство складається з низки заходів, спрямованих на його адаптацію до кліматичних змін і пом’якшення негативного впливу останніх на виробництво сільськогосподарської продукції.

¹⁵ С. Балюк, В. Медведєв, Б. Носко (наук. ред.), *Адаптація агротехнологій до змін клімату: ґрунтово-агрохімічні аспекти: моногр.* (Стильна типографія 2018) 12, 13.

¹⁶ Я. Жаліло (наук. ред.), *Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін: аналіт. доп.* (НІСД 2024) 30, 31.

¹⁷ Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1163-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

Вирішення проблеми забезпечення ведення кліматично орієнтованого сільського господарства потребує комплексного підходу шляхом вжиття системи заходів з його адаптації до кліматичних змін. Серед основних складових розвитку кліматично орієнтованого сільського господарства слід виокремити такі. Насамперед ідеться про подальший розвиток виробництва органічної продукції. Адже при органічному виробництві майже виключається антропогенний вплив на ґрунти, застосовуються технології, які не завдають шкоди здоров'ю, рослинам, добробуту тварин, а також запобігають забрудненню навколишнього природного середовища або мінімізують його.

Виробництво органічної продукції отримало належне правове забезпечення відповідно до Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції"¹⁸ від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII, постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції"¹⁹ від 23 жовтня 2019 р. № 970.

Як слушно зазначають науковці, вітчизняний агробізнес не перебуває осторонь від світових тенденцій у сільському господарстві. Зокрема, сільськогосподарські товаровиробники дедалі частіше звертають увагу на те, що нехтування екологічними факторами у сфері сільського господарства підриває природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва та негативно впливає на здоров'я людей, а також порушує рівновагу в навколишньому природному середовищі²⁰.

Відповідно до змісту вищезазначеного Закону виробництво органічної продукції потребує застосування ґрунтозахисних технологій, які спрямовані на запобігання виникненню у ґрунті ерозійних і деградаційних процесів; застосування методів, що сприяють оптимізації біологічної активності ґрунтів тощо. Зазначене потребує використання органічних добрив (зокрема, гною, торфу, торфо-гнойових компостів); розширення посівів багаторічних трав; запровадження способів мінімізації обробітку ґрунту. Вищезазначене сприятиме скороченню викидів парникових газів під час обробки ґрунтів, збереженню органічного вуглецю, а отже, сприяють низьковуглецевому розвитку сільськогосподарського виробництва, що обґрунтовує необхідність збільшення площі земель сільськогосподарського призначення, на яких здійснюється виробництво органічної продукції.

¹⁸ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

¹⁹ Про затвердження порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 № 970 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-2019-%D0%BF#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

²⁰ D Fedchyshyn, I Ignatenko, O Bondar, *Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration* (Baltija Publishing 2022) 6.

Водночас вибір оптимальних форм мінеральних добрив, способів їх внесення, поєднання з іншими видами добрив і стреспротекторами може істотно підвищити стабільність урожаїв сільськогосподарських культур у різні за гідротермічними умовами роки, підвищити ефективність використання елементів живлення рослинами з добрив, запобігаючи погіршенню якісного стану природних об'єктів тощо²¹.

Важливим у адаптації сільськогосподарського виробництва до кліматичних змін є й упровадження сучасних технологій зрошення, як-от *climate-smart*, застосування краплинного й підґрунтового способів поливу; впровадження низьковуглецевих технологій вирощування сільськогосподарських культур з метою збереження природної ґрунтової вологи, відновлення та модернізація зрошувальних систем, надання переваг агроекологічним практикам (точному землеробству); застосування сівозмін і полікультурного підходу в рослинництві; екологічна диверсифікація сільськогосподарського виробництва; застосування технологій для скорочення викидів парникових газів при веденні сільського господарства, його декарбонізація; зменшення та переробка сільськогосподарських відходів²².

У європейських країнах нині запроваджуються ґрунтоохоронні агротехнології зі зменшення хімічного й механічного навантаження як на ґрунти, так і на довкілля загалом. Зокрема, дедалі популярнішим стає консервативне землеробство, яке передбачає зниження використання агрохімікатів.

Водночас тривале впровадження комбінованої системи обробітку ґрунту в Україні, що супроводжується численними проходами техніки, викликає переуцільнення орного шару, а отже, ерозію ґрунту, втрати органічної речовини. Тому вельми актуальним є пошук альтернативних технологій, агроекологічних практик. Насамперед ідеться про нульовий обробіток, який набув популярності у європейських країнах, насамперед Німеччині, та передбачає зменшення механічного навантаження на ґрунти, використання спеціальних сівалок, що забезпечує збереження ґрунтового покриву, відмову від передпосівного та основного обробітку, підтримання рослинного покриву. Приклади успішного застосування нульового обробітку, як заходу адаптації землеробства до можливих негативних змін клімату, спостерігаються і у США, Аргентині, Парагваї, Бразилії тощо²³.

Новим етапом розвитку агросфери, пов'язаним з використанням геоінформаційних систем, є точне землеробство, що передбачає використання інформаційних технологій при виробництві сільськогосподарської продукції, як-от: цифрової картографії, цифрових моделей рельєфу, *Smart-інформаційних технологій*, моніторингу посівів за допомогою дистанційного зондування, аерофотокосмографічних методів тощо.

²¹ М Мірошніченко, Є Гладкіх (наук ред), *Управління живленням сільськогосподарських культур в умовах погодно-кліматичних флуктуацій* (Аграрна наука 2022) 132–133.

²² Жаліло (н 16) 33, 36, 47.

²³ В Медведєв, *Нульовий обробіток ґрунту в європейських країнах* (ЕДЕНА 2010) 144–145.

Підкреслимо, що в умовах кліматичних змін, близького до критичного стану земель зростає роль кризового моніторингу земель та ґрунтів. Необхідно створити постійну систему моніторингу, засновану на широкій системі індикаторів з використанням новітніх програмних засобів, що дасть змогу отримувати інформацію про стан посівів, ґрунтового покриття, визначення потреб ґрунтів у воді та зрошенні. Приміром у ЄС протягом декількох десятиліть діє система моніторингу ґрунтів за відповідними індикаторами з використанням дистанційних методів, що досі відсутнє в Україні.

Висновки. Вирішення проблеми забезпечення адаптації аграрного сектору до кліматичних змін є надзвичайно важливим в умовах приєднання України до Європейської зеленої угоди²⁴. Надзвичайно важливою є подальша законодавча гармонізація із законодавством ЄС. Натеper можна вести мову про так зване кліматично орієнтоване землеробство, яке насамперед складається з органічного, консервативного, точного землеробства, а також нульового обробітку. Виходячи з перспективності їх упровадження, з метою максимального їх застосування необхідним є вдосконалення правового забезпечення їх здійснення. Приписи щодо зазначених видів землеробства повинні знайти закріплення насамперед у Земельному кодексі України²⁵, Законі України “Про охорону земель” від 19 червня 2003 р. № 962-IV²⁶, підзаконних нормативно-правових актах. На шляху до членства в ЄС Україні слід взяти за основу запропоновану депутатами Європарламенту класифікацію для оцінки здоров’я ґрунту, підтримати загальний підхід ЄС до розробки Закону “Про моніторинг ґрунтів”, долучитися до загальноєвропейських систем моніторингу. В умовах втрати ґрунтового вуглецю необхідним є досягнення його стабілізації в ґрунтах земель сільськогосподарського призначення. Вельми важливим є відновлення деградованих ґрунтів, запобігання опустелюванню. Планування впровадження заходів повоєнного відновлення земель повинно відбуватися з урахуванням кліматичних змін і викликів, що потребує належного законодавчого забезпечення шляхом розробки відповідних програм і стратегій.

REFERENCES

Authored books

1. Fedchyshyn D, Ignatenko I, Bondar O, *Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration* (Baltija Publishing 2022).
2. Medvediev V, *Nulovyi obrobitek gruntu v yevropeiskyykh krainakh* (EDENA 2010) (in Ukrainian).

²⁴ Європейський Зелений Курс (15 квітня 2021 р.) <<https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>> (дата звернення 08.06.2025).

²⁵ Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 1389-XIV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>> (дата звернення 08.06.2025).

²⁶ Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 № 962-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>> (дата звернення 08.06.2025).

Edited books

3. Baliuk S, Medvediev V, Nosko B (nauk red), *Adaptatsiia ahrotekhnolohii do zmin klimatu: gruntovo-ahrokhimichni aspekty* (2018) (in Ukrainian).
4. Miroshnychenko M, Hladkikh Ye (nauk red), *Upravlinnia zhyvleniam silskohospodarskykh kultur v umovakh pohodno-klimatychnykh fluktuatsii* (2022) (in Ukrainian).
5. *Naukove zabezpechennia upravlinnia gruntovymy resursamy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: nauk. dop.* (A Zaryshniak ta in., Smuhasta typ. 2016) (in Ukrainian).
6. Zhalilo Ya (nauk red), *Perspektyvy rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy v umovakh klimatychnykh zmin: analit. dop.* (2024) (in Ukrainian).

Journal articles

7. Kurylo V, Machuskyi V, 'Istoryko-pravovi aspekty stanovlennia klimatychnoho zakonodavstva v Ukraini' [2021] 5 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 160–163 (in Ukrainian).
8. Lahoida T, 'Mizhnarodno-pravove rehuliuвання protydii zmini klimatu' [2024] 10 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 222–224 (in Ukrainian).
9. Ihnatenko I, Leiba L, 'Pravove rehuliuвання prostorovoho planuvannia v konteksti klimatychnykh zmin' [2025] 2 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 450–457 (in Ukrainian).
10. Ilkiv N, 'Didzhytalizatsiia pravovoho mekhanizmu zapobihannia zmini klimatu' [2024] 4 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 265–270 (in Ukrainian).

Conference papers

11. Nosik V, 'Problemy pravovoho zabezpechennia realizatsii tsilei staloho rozvytku u sferi zberezhenia, vidnovlennia ta ratsionalnogo vykorystannia ekosystem v Ukraini', *Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання ekolohichnykh, zemelnykh, ahrarnykh, pryrodoresursnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii: mater. V seukr. nauk.-prakt. konf.* (Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka 2019) 23–26 (in Ukrainian).

Websites

12. Yevropeyskyi Zelenyi Kurs (15 kvitnia 2021 roku) <<https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>> (accessed 12.06.2025) (in Ukrainian).

Tetiana Lisova
Liudmyla Leiba

TOPICAL ISSUES OF LEGAL SUPPORT FOR THE USE AND PROTECTION OF LAND IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

ABSTRACT. Among the sectors of the economy, agriculture remains the most vulnerable to climate change, the main negative consequences of which are primarily: overheating of soils, which leads to degradation due to an increase in the number of droughts; reduced yields due to changes in the nature and amount of precipitation, changes in the areas of cultivation of agricultural crops, etc. Overall, climate change remains one of the main threats to sustainable development of the agricultural sector and food security. To a certain extent, climate change is caused by agricultural production, which requires from agricultural producers to search for certain technologies, application of agroecological practices aimed at its adaptation to climate change and prevention of its negative consequences. The current close-to-critical state of land is also one of the causes of climate change due to degradation processes, which emphasises the importance of preventing soil degradation, implementing measures for its restoration and low-carbon soil protection measures.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2025 • № 8 • 101-112

Тетяна Лісова, Людмила Лейба

The purpose of the article is to analyse legal support for agricultural adaptation, the use of and land protection in the agricultural sector to climate change.

In the context of climate change, the role of crisis monitoring of land and soil is growing, which requires the creation of a permanent monitoring system based on a broad system of indicators.

The problem of adaptation of the agricultural sector of the economy to climate change is multifaceted and can only be solved by taking a set of urgent measures, the main place in which belongs to the introduction of effective regulatory and legal support in this area.

Today, we can talk about the need to introduce climate-oriented agriculture and climate-oriented farming, which requires improvement of land legislation.

KEYWORDS: climate change; agricultural sector; climate-oriented agriculture; land; soil; restoration; monitoring of land and soil.